

Druhá část (rozsahem největší) je věnována metodologii výzkumu veřejného mínění. První kapitola se zabývá historií výzkumu veřejného mínění ve světě i u nás (včetně kritického zhodnocení), další kapitoly se již soustřeďují na jednotlivé metodologické otázky vlastního výzkumu. V základních rysech jsou vysvětleny různé způsoby výběru respondentů, metoda dotazování, co to je, jak vzniká a jak funguje tazatelská síť, kvantitativní i kvalitativní analýza dat, co to jsou ohniskové skupiny (focus groups). Tato druhá část poskytuje velmi dobrý přehled o základních metodologických otázkách výzkumu veřejného mínění, nelze ji však považovat za detailní „kuchařku“, která by byla dostatečným vodítkem pro samostatný výzkum (jak ostatně v předmluvě upozorňuje i editor J. Šubrt).

Třetí, závěrečná část představuje vyústění dříve uvedených poznatků do hlavních oblastí výzkumu veřejného mínění. K nejdéle a také nejčastěji zkoumaným patří předvolební výzkumy a (s nimi často spojené) výzkumy vlivu masmédií. Jen o něco málo historicky mladší, dnes snad vůbec nejvíce a nejšířší jsou prováděny výzkumy trhu a spotřebitele, které často rozhodují o ekonomické úspěšnosti výroby.

Práce jako celek má logiku výkladu, což u učebního textu je obzvláště důležité. Přes poměrně velký počet spoluautorů nemá práce charakter sborníku, ale ve snaze zachovat osobitý styl autorů a co nejméně zasahovat do textu se přece jen stalo, že některé dílčí otázky jsou pojednávány opakovaně. To však není na závadu zejména proto, že se objevují v nových kontextech. Text je srozumitelný, přístupný studentům i zájemcům o tuto problematiku mimo obor, je doslova prokán mnoha dobře volenými příklady. Bez zajímavosti jistě nebude ani pro zasvěcené odborníky. Sociologie výzkumu veřejného mínění, jak je naznačeno v první i druhé části, často přesahuje do oblasti psychologie (zejména sociální) a čerpá z ní poznatky, na druhé straně, především z pohledu metodologického, může být pro psychologii velmi inspirativní.

I. Slaměnik

I. Čermák

Lidská agrese a její souvislosti

Žďár nad Sázavou, Nakladatelství Fakta, 1998

Jaký je přínos tohoto díla pro českou odbornou literaturu? Sledujme nejdříve Čermákův výklad kapitoly po kapitole a pak se podívejme na celek.

Autorovi se podařilo přehledně klasifikovat druhy agrese. Důležité je např. autorovo připomenutí tzv. instrumentální agrese. Jestliže je nějaký typ agrese posílen úspěchem pak je později znovu použita k opakovanému dosažení úspěchu. Nebezpečnost uplatňování tohoto druhu agrese je společensky varující.

Biologické předpoklady agrese jsou vyjádřeny jasně a přehledně s důrazem na neurofyzilogické a biochemické mechanismy v lidském organismu.

Agrese je pojata v rámci lidské emocionality včetně aspektů mravních. Takové pojetí je potřebné. Např. od hněvu destruktivního se odlišuje hněv jako výraz mravní zralosti. Zralý, kultivovaný hněv se má řídit podle určitých pravidel, které je nutno zvnitřnit, aby se staly součástí naší kulturní přirozenosti.

Autor analyzuje tedy problematiku lidské agrese ve společnosti nejen z hledisek psychologických ale též etických. Podrobuje jemnému rozboru nejen kognitivní a emocionální procesy ale i svědomí člověka. Vystihuje traumatizaci násilím.

Problematika sociálního učení agrese, agrese naučené pozorováním a přímou zkušeností, je v současné psychologii dosti propracovaná a výklad o tom je v práci zasvěcený.

Povahové rozdíly v náchylnosti různých osob k agresi jsou výborně vystiženy. Typologii násilníků považují za zdařilou.

V kapitole Jedinec ve skupině a agrese se autorovi podařilo vysledovat dynamiku změn norem v davu.

Rozbor vlivu médií na agresi je v knize důkladný. Plauzibilní je autorova představa o sklonu osob s vyšší pohotovostí k agresivnímu chování vybírat si pořady s agresivním obsahem jejichž časté sledování zpětnovazebně posiluje jejich dispozičně danou agresi.

Zevrubně je vysvětlena teorie subkultury, užitá k analýze fenoménu zločinného násilí. Podrobně jsou prokresleny portréty pachatelů rozvrácených asociálních, komponovaných nesociálních i mnohonásobných vrahů.

Regulace agrese je možná. V kapitole Zvládnutí agrese jsou uvedeny některé slibné způsoby jak na individuální tak na společenské úrovni. Výchova dává nejvíce nadějí z hlediska prevence násilí. Také promyšlená legislativa je nutným základem.

Závěrem rád konstatuji, že vznikl spis tematicky aktuální a odborným zpracováním významný. Autor se opřel o výsledky vlastních výzkumů i zjištění mnoha jiných autorů. Odbornou literaturu nejen systematicky prostudoval ale i patřičně kriticky posoudil. Spis je velmi užitečný pro českou společnost, která se teprve učí základním demokratickým způsobům jednání.

J. Hoskovec

L. Kastroň

Psychologie vytváření úsudků

Brno, MU, 1997, 169 s.

Hospodářské prostředí se vyznačuje složitostí, proměnlivostí a mnohdy hlubokou neurčitostí. Náš obor se postupně vypracoval k bohatší nabídce informací a zkušeností jak podpořit zajištění uspokojivé míry cílevědomého působení v právě tomto druhu obtížného prostředí. Funkcionalistické hledisko počala psychologie poměrně úspěšně zohledňovat od počátků své existence jako samostatného oboru. Ukázalo se, že mnohem větší složitosti přináší jeho propojení se zřetelem pravděpodobnostním, přitom právě takovou povahu má řada skutečností v ekonomické oblasti, které mu-

síme zvládat naši činnost a pracovním chováním a jež stojí před psychologií spolu s jinými obory jako úkol k realizaci. Přínos Egona Brunswika k započetí cesty poznání jeví tohoto druhu je nesporný a ke zvládnutí úkolu přenést jeho zjištění a inspirující podněty do našeho prostředí přispívá L. Kostron mimo jiné i recenzovanou publikací. Ta se vyznačuje tematickou aktuálností včetně možnosti užití v ekonomické sféře. Zvláště řídící pracovníci jsou nuceni vzhledem k povaze prostředí, ve kterém působí, vytvářet úsudky, jinak se jim nemůže zdařit úspěšně docílit požadované efektivní produktivity organizace včetně spokojenosti jejich zaměstnanců.

V recenzované publikaci autor vychází z charakteristiky Egona Brunswika jako člověka s důrazem na jedinečné vlivy různých kulturních prostředí, které mu umožnily produktivně se věnovat komplikované oblasti usuzování jako „procesu dosahování závěrů o něčem, co není pouhým vnímáním zřejmé... Je to proces, který nám umožňuje dojít k úsudku, i když o věci chybějí některé informace a jsme vedeni postupně vytvářenou a modifikovanou představou o souvislostech prvků v celku.“ Navazuje stručný výklad Brunswikova díla s jeho smyslem pro mezioborové myšlení, schopnost nově pojmut předmět, metody a hlavní úkoly psychologie. Základ tohoto uvažování tvoří jeho citlivost pro uspořádání jednotlivých tříd proměnných, ve které si byl blízký s Edwardem C. Tolmanem, a které přehledně vyjádřil ve svém čochkovém modelu. S postupem času je vidět, jak výrazně spoluovlivnil dnešní povahu psychologie ať už v teoretickém, nebo aplikačním smyslu, námatkou lze uvést oblasti psychologie vnímání, řešení problémů a rozhodování, volních procesů a vlastností, psychologie životního prostředí.

Publikace je pojata tak, že se neomezuje pouze na E. Brunswika, ale věnuje se i pokračovateli v jeho díle K. R. Hammondovi a jeho následovníkům, kteří se orientovali na výzkum toho, jak odborníci i laici usuzují a své výsledky vtělili do teorie sociálního usuzování. Věnovali se rovněž studiu velmi nesnadného tématu učení se za podmínek neurčitosti, které je právě tak významné v hospodářském prostředí a kde mnoho našich subjektů - organizací stále zaostává za konkurenčními a mnohem zkušenějšími subjekty z rozvinutějších zemí, za což platíme velmi bolestnou cenu. Aktuálnost probíraných témat interpersonálního učení, kognitivních konfliktů a kognitivních konfliktů v malých skupinách, utváření hodnotových soudů, zpřesňování náповědí pro predikci dynamických jevů, chyb v poznávání, způsobů jimiž dosahujeme poznání, typologii intelektuálních úloh a teorie situací včetně aplikací pro manažery, dokládá aktuálnost zpracované publikace.

V závěrečné části publikace autor přechází k hodnocení současného stavu a odhadu dalšího rozvoje pravděpodobnostního funkcionalismu. Jsou rekapitulována bílá místa a meze teorie, zvažovány směry dalšího rozvoje a možné souvislosti - s teorií fuzzy množin, teorií chaosu, teorií komplexních systémů. V přílohách jsou mimo jiné zahrnuty srovnání teorií usuzování a rozhodování a výkladový slovník, který je vzhledem ke značné

speciálnosti oblasti potřebný. Využití textu vyžaduje určitou poznatkovou připravenost, což vzhledem k probíraným tématům není překvapivé a nic nemění na přínosnosti recenzované publikace.

P. Uhlář

V. Mařík, O. Štěpánková, J. Lažanský a kol.

Umělá inteligence 1, 2

Praha, Academia, 1993, 264 s./1997, 373 s.

Slovo robot je jedním z mála výrazů českého jazyka, které představují náš vklad do pokladnice lidské jazykové kultury. V dobách Karla a Josefa Čapkových jsme v hospodářské vyspělosti drželi krok s předními zeměmi. Dnešní citelný odstup v produktivitě nás vyzývá či spíše nutí sledovat v různé míře inteligentní systémy, jež mají třeba materializovanou podobu robotů a jejich soustav, a které výrazný nárůst efektivní produktivity umožňují, jak je toho např. Japonsko přesvědčivou ukázkou. V základu těchto systémů se nachází umělá inteligence. Její dopady jsou mnohostranné jak ve směrech finančně ekonomických, tak výzkumně poznatkových a zahrnují výrazně i pole působnosti našeho oboru.

Recenzovaná publikace je převážně založena na výsledcích sledovacího výzkumu autorů, jehož výsledky jsou vtěleny do dvou dílů, které vzhledem k náročnosti tématu vyšly s čtyřletým odstupem. První díl sestává z devíti kapitol. První kapitola tvoří pro většinu čtenářů nezbytný Úvod do poměrně mladé vědní disciplíny umělé inteligence (artificial intelligence - AI). Celkově si autoři kladou za cíl nabídnout přehled technik, které mohou přispět ke konstrukci a využití inteligentních systémů. Vycházejí z uvedení některých charakteristik umělé inteligence (Newella a Simona, Turinga, Minského, Richové, Kotka), její stručné historie, úsilí Japonců zejména v oblasti expertních systémů a náčrtu robotiky a dalších aplikačních oblastí, včetně počítačem podporované výroby (CIM).

Druhá kapitola má název Řešení úloh a využívání znalostí, ji řazením i obsahem blízká kapitola 3. Řešení úloh a dokazování vět. Kapitola 2. vychází z charakteristiky podstatného rysu inteligentních systémů - schopnosti vytvářet si vnitřní, v tomto případě strojový, model prostředí (světa) a pracovat s ním. Stavby prostředí tvoří základ pro jim více či méně odpovídající modely, které souhrnně tvoří stavový prostor, řešení úloh a využívání znalostí probíhá právě v tomto stavovém prostoru ve smyslu práce s počátečním modelem prostředí (výchozím), modelem koncovým (požadovaným) a hledáním vhodné posloupnosti akcí, jejichž aplikací lze přejít od počátečního modelu k cílovému. Stavové prostory jsou reprezentovány např. orientovaným grafem, v němž uzly zastupují stavy a orientované hrany přechody mezi stavy. Cílových stavů přitom může být více. Navazujícím tématem je produkční systém s podoblastmi soubor produkčních pravidel, báze dat a řídící strategie, jež určuje jak pravidla na bázi